

RAZSTAVA

Tihi kritik totalitarističnih režimov

V Muzeju novejše in sodobne zgodovine Slovenije nocoj odpirajo letošnjo največjo občasno razstavo s slikarskimi deli Toneta Kralja iz časa druge svetovne vojne. Največ zanimanja bo verjetno požela do sedaj delno prekrita slika *Panem et circenses* (Kruha in iger), ki je v bistvu hrbtna stran slike *Streljanje talcev*, 13. 10. 1942. Razstava bo na ogled do 10. decembra.

Ingrid Mager

Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije hrani prek 16.000 likovnih del slikarja, grafika in kiparja **Toneta Kralja** (1900–1975), predvsem tista, ki so nastala med drugo svetovno vojno oziroma se motivno vežejo nanjo. Vendar je redka priložnost, da jih razstavijo, tokrat pa so to storili obsežno, z razstavo *Kruha in iger: Slikarstvo Toneta Kralja (1941–1945)*, kjer je na ogled veliko teh del, nekaj pa so jih za namen razstave pridobili še iz drugih slovenskih muzejev in galerij.

Tone Kralj je te slike že enkrat razstavil, leta 1945 v takratnem Jakopičevem paviljonu; slike je pospremil s svojimi komentarji, ki jih bomo zdaj lahko ponovno prebrali. Ob tej priložnosti je muzej večino razstavljenih del iz svoje zbirke tudi na novo restavriral.

za varstvo kulturne dediščine Slovenije se je razgrnilo vsebinsko in kompozicijsko kompleksno delo, ki je terjalo sodelovanje umetnostnozgodovinske, zgodovinske in konservatorke-restavratork stroke.

Oba motiva, tako naslovni kot hrbtni, sta izjemno zanimiva in kompleksna, in sta zato sliki vsaka zase. Ne kaže pa, da je tisto hrbtno umetnik želel ravno uničiti. Jo je z barvo sam zakril ali je to storil kdo drug? So najprej nastali *Talci* ali je najprej narisal *Kruha in iger* in si potem premislil; slika ni nikjer zavedena? Restavratorki so denimo ugotovili, da je sliko tudi razrezal, na treh robovih; je kakšen pomemben motiv pri tem izgubil? Veliko vprašanj se poraja ob sliki, na katere (še) ne znajo odgovoriti, so pa ta detektivsko zagoneten postopek raziskave slike izpostavili tudi na sami razstavi.

Slovenski gladiatorji v fašistični areni

Slika *Panem et circenses*, v slovenskem prevodu *Kruha in iger*, zelo nazorno upodablja slovenske gladiatorje v rimski areni v igri za zabavo pred množico (na sliki se da naštetih 160 gledalcev), organizatorji pa so fašisti oziroma Mussolini, ki je na sliki upodobljen dvakrat; enkrat kot rimski kralj, takoj zraven pa kot navaden italijanski vojak. Zgodovinar **MARKO LIČINA** pravi, da je **TONE KRALJ** na sliki

upodobil neke vrste bratomorni boj različnih frakcij v Ljubljani. V ospredju na dnu slike je človek brez pokrivala, ležeč na slovenski zastavi, ki simbolizira napaden slovenski narod, odrezana glava simbolizira najverjetneje umetnikov avtoportret, preostali gladiatorji v areni, figurativnega videza, pa so odeti v različna čustva in uniforme – nemške, italijanske, avstroogrske, ljubljanskih Sokolov.

dokumentarne fotografije resničnih dogodkov, ki bi se jih dalo navezati na umetnikovo refleksijo tistega časa.

»Če smo hoteli razumeti sliko *Kruha in iger*, smo se morali zelo poglobiti v slikarstvo Toneta Kralja,« je povedala umetnostna zgodovinarica **Tina Fortič Jakopič**, sicer kustosinja za likovno zbirko v muzeju. Če so zadnja dva galerijska prostora namenili prikazu restavratorskih postopkov in obema motivoma s slike, so v prvih dveh prostorih osvetlili slikarjevo življenje in dotedanji opus do druge svetovne vojne, ki se jih likovno lahko povezuje z omenjeno sliko. »Druž-

tabelarna dela. Slike velikih formatov je skrival po podstrešjih, celo v mrtvašnici v Soči, in jih je razstavil šele po koncu vojne. »Gre v bistvu za zelo krute prizore, ki so neposredni in jasno kritizirajo takratno dogajanje,« pove kustostinja.

Posebnost na razstavi je tudi slika, sestavljena iz dveh slik, ki sta bili doslej zabeležili kot samostojni deli, in sicer *Avtoportret* in *Žena s hčerko*. »V raziskovalnem procesu se je izkazalo, da je bila ena od slik nekoč večja, našli smo fotografijo originalnega dela, ki smo jo zdaj reproducirali tudi na razstavi; Kralj je večkrat svoja dela pre-

Tina Fortič Jakopič in Marko Ličina, kustosa razstave medvojnih slik Toneta Kralja pred osrednjo sliko na razstavi, *Panem et circenses*, kar v slovenskem prevodu *Kruha in iger*. **✎ Nik Erik Neubauer**

Posebej pa jih je pritegnila slika *Streljanje talcev*, 13. 10. 1942, ki jo je Kralj ustvaril po naročilu in ki je na tokratni razstavi dobila osrednje mesto.

Slika na hrbtni strani slike

Vendar pa je v središču zanimanja hrbtna stran te slike. Namreč še ena slika, ki so ji v muzeju nadeli naslov *Panem et circenses* (po Kraljevem zapisu na sliki, kar v prevodu pomeni *Kruha in iger*), ki jo laična javnost lahko vidi prvič. Strokovna javnost je sicer vedela, da obstaja, a je bila do nedavna večinoma prekrita z barvnim premazom. Po šestih mesecih temeljitega odstranjevanja barvnega nanosa ob pomoči strokovnjakov iz Restavratorskega centra Zavoda

Upor skozi slike

Na sliki *Kruha in iger* gre za prizor, ki prikazuje boj različnih oseb v različnih uniformah z različnimi simboli, zato je prav prišlo tudi znanje sokuostosa razstave, zgodovinarja **Marka Ličina**, ki v muzeju sicer skrbi za zbirke uniform, zastav, orožja in vojaške opreme: »Vsi smo opremljeni z nekimi asociacijami na podobe, predmete, kar pa se spreminja skozi čas. Tudi slike, ki jih je slikal Kralj, vsebujejo določene simbole, predmete, ki so bili v tistem času zlahka prepoznavni; recimo tipičen primer je označevanje italijanske vojske z njihovimi zelo značilnimi čeladami.« Pridonos zgodovinarjev k razstavi je bil tudi ta, da so h Kraljevim slikam poiskali

beno angažiran slikar, ki je večinoma deloval na Primorskem, je eden ključnih, ki je spodbujal slehernike k pomenu slovenske besede; v svoja dela je pogosto vključeval mnoge, delno skrite ali odkrite simbole slovenskega naroda, pa tudi metafore fašističnega, nacističnega okupatorja ter na ta način kritiziral tedanji režim, razmere. Politično se ni izpostavljaj, bil pa je ves čas nekakšen tihi kritik, ki je imel tudi zelo veliko moč.«

Veliki formati

V medvojnem obdobju je Tone Kralj ustvaril ogromno cerkvenih poslikav in z njimi nekako začrtal etnično mejo slovenskega ozemlja, ob tem pa na skrivaj ves čas ustvarjal svoja

deloval, razrezal, preslikaval, in to je eden od primerov tega. Ne vemo, kje je preostali del slike, morda celo pod kakšnimi izmed preostalih razstavljenih del, kar ni tako nemogoče glede na to, da smo več del restavrirali, in smo pod *Ilegalci* ravno tako našli še eno poslikavo,« je še povedala kustostinja.

Med velikimi platni na razstavi sta tudi *Cirkus Nazi* in *Rapallo* iz Pokrajinskega muzeja Koper, ki sta na ogled po dolgem času, pa *Primorski kurent* iz Notranjskega muzeja Postojna, ter *Bežeča mati*, ki jo hrani Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije. Gre za dela, ki so obveljala kot spodbuda slovenskemu narodu in pojem upora v sliki. Razstavo spremlja obsežen katalog. ✕